

Bertha Zoltán

Nemzet a csillagokban

„A magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” – hirdette Ady Vallomás a *patriotizmus*ról című írásában; ezzel pedig mintegy a magyarság nemzettudatának, fölerősítendő identitásérzetének a spirituális, értékszempéleti, metafizikai távlatait is megalapozva. S ha (ugyancsak Adyval szólva) a „Templomot” (a magyar önazonosság és összetartozás, az erkölcsi, lelki, nyelvi-kulturális nemzetegység szentségét) mindennek tudatában mégsem építjük föl: „népét Hadúr is szétszórja”, s „fölolvaszt a világ kohója”. És: „Úgy elfogy a magyar, / Mintha nem lett volna.” „Tetveinktől elletpen, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamilyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai? Mindegy (...) elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – mondja örök érvényű időszerűséggel *A szétszóródás előtt* Adyját idézve (*Debreceni kátéjában*) Németh László is. S az ő születésének nyolcvanadik évfordulójára írott versében (*Üdvösség vagy halál*) Illyés Gyula pedig mindezek után, szintén Ady kapcsán, mégis-hitre és reményre így buzdít: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja”. És az „Ady Endre emlékének” alcímmel dedikált versében (*Szétszóródás után*) Mécs László ugyancsak kifejti a létdichotómia végleteit: „Hadúr engedte: szétszóródott népe...” – de mi feladhatatlanul: „élni akarunk!”

A minden szétszórattással szembeni megmaradásakarát érvényesítésének stratégiája a magyarság régi és mai legjobbainak a tanítása szerint döntően a keresztény gyökerű kulturális, szellemi, morális nemzetfogalomra és nemzetszervezési eszmékre építhető. Amely a származás- és eredetközösségi, az etnocentrikus, a pusztán állampolitikai, földrajzi-területi, táji-természeti, gazdasági, társadalmi, de még a hagyományközösségi nyelvi-kulturális adottságokon is felülhaladó lelki aspirációként teremt szellemi alapelvet (Ernest Renan), közös ihletet (József Attila), közös vállalkozást (Csoóri Sándor), lelki nemzetet (Makkai Sándor), emelkedő nemzetet (Németh László), „oszthatatlan”, „élő lélek”, „igazi” országot (Babits Mihály). Egyfajta „magyar excelsior” jegyében („A csillagokba emeled fejed, / Hol Isten trónol villámok felett, / Hol az igazság palotája van” – Juhász Gyula: *Hungária*; „Emeld föl fejedet / büszke nép! / Viseltesd a világ / szégyenét! / Emelkedj magasba / kis haza, / te, az elnyomatás iszonya! / Emeld föl szívedet / nemzetem: / lángholjon a világ- / egyetem!” – Juhász Ferenc: *Himnusz-töredék*). Továbbra is világos irány- és értékjelző mindaz az etikai alapvetés, amely a sorsvállalás feltétlenségében ragadja meg ethnosz és ethosz, emberség és magyarság összeforradásának hit- és minőségelvű szükségserűségeit. „Mi az hát, ami a magyart emelheti? / Valóban nem más, mint az ész s erkölcs” (Bersenyi Dániel); „Minden ember legyen ember / És magyar” (Vörösmarty Mihály); „Ha nem születtem volna is magyarnak, / E néphez állanék ezennel én” (Petőfi Sándor); „Testvéremül elfogadom, / Ki tiszta ember és ma-

gyar. (...) Kitarul a felé karom, / Kit magyarrá tett értelem, / Parancs, sors, szándék, alkalom", „Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban" (Ady Endre); „Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni" (Kosztolányi Dezső); „jövőt nevelni, embert és magyart" (Áprily Lajos); „magyarként és emberként (...) Élem tovább az örök életet!" (Juhász Gyula); „Nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élóskodik. Nekem az magyar, aki dolgozik (...) Nekem magyar: az élet nyolc millió verejtékes, szomorú gladiátora" (Szabó Dezső); „Az, hogy 'magyar', nem faj, nem vér, hanem lélek dolga" (Karácsony Sándor); „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*"; „A vér: a semmi. A Lélek: a Minden" (Reményik Sándor); aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas" (Tamási Áron); „A magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk" (Illyés Gyula); „adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak"; „Ember is; magyar is; magam is" (József Attila); „mindíg magunkért, soha mások ellen" (Dsida Jenő); „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember. A legfranciább franciák, a legnémetebb németek, a legoroszabb oroszok voltak azok, akik az egész emberiségnek is mondtak valamit" (Németh László); „egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon" (Wass Albert); „a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkodás és a nemes magatartás" (Veres Péter); „én *ember* vagyok *magyar* és *Európa*" (Hervay Gizella); „a magyar ember csak magyarként / marad meg nálunk ép embernek" (Bábi Tibor); „Magyar és ember egy és ugyanaz" (Sarusi Mihály); „egy irányba mozduljunk / föl / e medencemélyből arcunkat / minden népek arcával / egy magasságba emelni" (Gál Sándor); „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!" (Utassy József); „Magyarnak lenni *minden körülményben* embernek lenni" (Temesi Ferenc). Ilyesféleképpen szólnak az elszánás nem pusztán racionális, hanem gyakran hősiiesen átszellemített misztériumszerűségében is felfogott üzenetei.

A szenvedélyes megmaradásküzdelemben (Nagy László is azt vallotta, hogy egész költészetünk, Balassitól József Attiláig és tovább, eleven bajvívást: „sík-ra-szállást jelent megmaradásunkért"): a lét- és hitküzdelem tehát egymást erősíti. Az önazonosság létmegtartó harca a hit megőrzésével szakralizálódhat, a hitvallás moralitása pedig valóságos történelmi energiává lényegülhet. S a magyar történelmi létet évszázadokon keresztül megrendítően kifejező sorsirodalom borzongató jelentésmélységekkel és esztétikai teljesértékűséggel határozta meg a történelmi magyar sorslátást, a kollektív-nemzeti önértelmezés igazságait, s rázta fel az annyiszor tragikus és traumatikus létharcai között is a mindenkori megmaradásáért esengő magyarság lelkiismeretét. Igazolódik mindebben az az általános kultúrantropológiai tétel is, amelyet pedig Jan Assmann így fogalmaz meg: „Bizonyos persze, hogy az etnikai identitás folytonossá tételének kiemelkedően a leghatékonyabb eszköze a vallás. A szokatlanul tartós fennmaradás (...) esetei – a szamaritánusoktól a baszkokig – egytől egyig ugyanazt a képet mutatják: az etnikai identitás egy sajátos vallási beállítottsággal fonódik össze." S ez „hozzájárul ahhoz, hogy megőrződjék a világ szentsége" (Mircea Eliade). Hiszen kétségtelenül a „vallás minden lét legmélyebb pontja: az élet transzcendens csúcsa, amiből az élet értelme fakad, célja,

szépsége, gazdagsága” (Hamvas Béla szerint is). S ebből a transzcendentális igényből fakad a közösségi és kulturális megmaradásvágy is: „Ha nem követelünk magunknak örökkévalóságot, elveszítjük a máit is” – összegezte 1943-as szárszói beszédében Kodolányi János; s annyiszor, hogy „a magyarság célja, hogy megmaradjon”. S ugyanígy Veres Péter is szárszói záróelőadásában: „Megmaradni. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő.” Mert „volt-e a magyarral valami célja, valami külön célja a Teremtőnek? (...) Azzal, hogy oly sok emberi nyelv van, kicsi és nagy – volt-e terve az Úrnak? És vélünk, a mi nyelvünkkel volt-e, s ha igen, mi célja, terve volt? (...) hiszem, hogy akár-mily kicsiny, de mégis volt célja. Ha semmi más, egy bizonyosan: hogy megmaradjon. Hogy fennmaradjon most és mindörökké” (Páskándi Géza); tehát: „úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk” (Sütő András). Babits Mihály Széchenyivel állítja, hogy „mindig méltó feladat egy nemzetet megmenteni az emberiségnek”. S Ady, hogy „bármilyen áron meg kell védeni (...) egy fenyegetett fajtát”; és József Attila, hogy az „emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk”. De minden nép és nyelv (mely „külön látomás a világról” – Szócs Géza) is megmentendő, hiszen az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, s ez a kesztyű a nemzetünk – ahogyan a Nobel-díjas misztikus író költő, W. B. Yeats leszögezte („One can only reach out to the universe with a gloved hand – that glove is one’s nation”). „Sic itur ad astra.”

A magyarság élete és kultúrája a lehető legszorosabban fonódott össze a kereszténységgel; az archaikus gyökerű és ősi hitformákat, világképi elemeket is megőrző keresztény szellemiséggel (Erdélyi János: „nemzetiségünk valaha mélyen egybe volt forrva a vallással”; Szerb Antal: „kereszténynek lenni és magyarnak lenni csaknem ezer éven át teljesen egyet jelentett”; Juhász Gyula: „Istenért, hazáért éltünk ezer évet, / Miatyánk, ne hagyd el árva magyar néped, / Örök életével hadd dicsérjen téged!”). A magyarság a krisztianizmussal egzisztenciálisan és kulturálisan is eltéphetetlenül azonosult. Nemcsak úgy, hogy legalább bő évezrede éli a keresztény hitet, természetes vallási kultúrájaként, hanem – amire szerencsésebb sorsú népek soha nem kényszerültek – hogy drámai, hatalmas vérveszteséges történelmi harcok során folyvást meg is kellett védenie azt. Amikor a hitét: egyúttal létét és identitását is védte; s amikor etnikai, nemzeti megmaradásáért küzdött, azzal a keresztény értékrendet is oltalmazta; az identitásküzdelem így eredendően mindig szakrális jellegűnek bizonyult. Ezért itatódott át olyannyira erőteljesen a magyar irodalom a mitikus-biblikus vonatkoztatás-rendszerrel is. A magyar sors gyakran a krisztusival látszódtott egybeesni: az „imitatio Christi” vagy az „athleta Christi” gondolatától a „Húsvétatlan a magyarság” tragikus panaszán át a „Népek Krisztusa, Magyarország” katartikus felismeréséig, régi, tatár- és törökidőszakos századoktól a többszörös trianoni szétdaraboltatásokon, háborúkon, diktatúrákon át 1956-ig, Zrínyitől Adyig és Máraiig folytonosan megnyilvánult az érzelmi, értelmi, erkölcsi hozzákötődés a krisztusi üzenethez. A fájdalom a passióhoz, a szenvedéstörténethez, a remény a feltámadás, a megváltás üdvtörténetéhez kapcsolódott: a krisztológiai sorszamosításban a magyar közösség és képviselője – a magyar lélek írástudó megszólaltatója – a saját élményét vetítette ki. A krisztusságélményt mintegy a saját tapasztalataként érezte át. S a válságos

idők szűnhetetlenségében az isteni üdvterv valóban az utolsó, egyetlen valóságos kapaszkodóként szolgált. A folyamatos demográfiai, erkölcsi, anyanyelvi-kulturális, öntudati sorvadás, zsugorodás vagy morális megerősödés, szellemi felemelkedés katartikusan megélt dilemmái közepette mindegyre a Teremtőhöz mint utolsó menedékhez fordultunk.

Krízisek idején azonban maga a tisztán szellemi-ideális premisszákon és konklúziókon nyugvó erkölcsi nemzeteszme is problematikusává válhat. A végső kiszolgáltatottsággal szembeni sorsigazító önvédelem természetes cselekvésmódzataiban a keresztény-etikai szempont primátusa helyébe az ontológiai szempont abszolút létezőképe léphet: a létezés elsődleges, vitális alapértékeinek a megóvása. „Vallom, hogy minden fegyver jogtalan, / a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt, / ám annak a kezében, kit fegyver szorongat, / a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd. / Ezért nem is hányódom már magamban, / vallom, hogy igazam nincs / és mégis igazam van” – hangzik a huszadik század nagy Szózat- vagy Hímnusz-variációjának is tekinthető Dsida-zsoltárból, a *Psalmus Hungaricus*-ból a kettős igazság (e sajátos „veritas duplex”), amelynek a feltétlen ellenállást és életmentést hirdető része sem idegen a magyar sorsirodalomtól és sorsgondolkodástól, Zrínyitől („Fegyvert s vitézt éneklek”) Petőfiig („Fényesebb a lánconál a kard”), vagy Széchenyitől (aki arról elmélkedik, hogy olyan kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni) Adyig, aki pedig végső veszedelemkor a nemzet hibáit félretolná „egy kicsit feledni”. Vagy a debreceni Kiss Tamás *Kunsági elégijá*jának szíven ütő mívés soraiig is: „Látlak honom, te hontalan, / te gyermekednek mostoha, / ki jót adtál mindenkinek, csak a magyarnak nem, soha. / Kiért ám mégis élni kell, / irántad szívet szítani... / Adj fegyvert kezembe s mondd meg, / miként kell meghódítani.” És kétségbeesett zsoltáros jeremiádjában Dsida Jenő is az etikai megfontolások fölé emelkedő pusztá létfolytonosság elsőbbsége mellett hirdeti problematikus, de a helyzetet tekintve szintén meggyőző (és filológiai-lag Széchenyitől eredő) érvét: „ha bűnös is, magyar / s ha tolvaj is, magyar / s ha gyilkos is, magyar, / itt nincsen alku, nincsen semmi 'de'.” Ortega szerint a forradalom a szellem műve. A magyar forradalmakra kiváltképpen áll ez, hiszen azokban mindig az elvitathatatlan igazság fénylett föl. „Mert hogyan is kezdődtek a mi forradalmaink? Úgy, ahogy a remek színpadi művek: a sorstól kikényszerített cselekvés mindig igazolhatta magát a túrhetetlen sorssal, s föladatot a szereplőknek az erkölcsi érzék adott, nem a történelmi” (Csoóri Sándor).

A minden értelemben vett, jogi-politikai teljességgel értelmezhető szabadság garanciáit és valóságosságát a magyarság egészének (beleértve természetesen a kisebbségi nemzetrészeket) azonban jelenleg még továbbra is nélkülöznie kell. A sajtószabadság nem egyenlő az önrendelkezéssel; Sütő András megfogalmazásában: „semmit sem kaptunk a megígért jogokból, csak a lehetőségét annak, hogy a megígért jogokért a sajtóban harcoljunk”. Mégis küzdenünk kell a szétszaggatottságban is az egységes autonómia céljaiért, mert – Makkai Sándor régi megállapításai szerint is – az egymástól országhatárokkal elvágtott nemzettest-részek nem szabad, hogy a magyar lélek szétesését jelenítsék meg, s „külön-külön elégtelen, félszeg, egymásra nézve is idegenül vegetáló, halódó szellemi torzok siralmas törpecsaládjává” silányodjanak; „nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az összetört nagy tükör üvegcserepei más

napot sugározzanak vissza, s hogy a nemzet Géniuszának arcát akármelyik is torzképpen tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon, s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára". Az „égbemenekvő” „haza a magasban” illyési ideálképzete azt is tanítja, hogy a „mozaik-nemzet” regionális színei nem mosódhatnak el; egyetemesség és európaiság csak ezeken az értékeken keresztül érvényesülhet. Megint Makkai: „Nem érte, az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.” Hogy evidenciává szilárduljon Reményik igazsága: „Magyarok voltak Magyarország nélkül, / Magyarok vannak Magyarország nélkül, / Magyarok lesznek Magyarország nélkül. / Mert az országnál mélyebb a magyarság, / Mert test az ország és lélek a nép”. Hogy az ember mégiscsak szabadabb legyen, mint a végzete; s ha „a sorsa erősebb, mint ő, de ő több a sorsánál” (Németh László). Mivelhogy a vereség – amely eleve „sűrűbb anyagból” szövődik, olykor fontosabb és hitelesebb (írja Ottlik Géza), a megaláztatásban feltétlen jogot és igazat ad, és pláne az ártatlan áldozatiságban katartikusan tisztít – valami metafizikai igazságtöbblettel kárpótolhat („Mióta világ a világ, / Az nyer igazán, aki vesz” – tudjuk Székely Jánostól). Az e világi kudarc, veszteség pedig egyébként sem érv az eszkatologikus transzcendenciában gyökerező igazsággal szemben; a történelem „nem a végső fórum”, nem holmi istentelen ítélőszék: „nem szabad istenné tennünk a történelmet” (tanulható a keresztény egzisztencialista Karl Jasperstól). Megállnunk mégis a történelemben, nem hullva ki az „Idő rostájából”: az időtlenség és az érzékfölötti divinitás mértéke szerinti szükségyszerűség.

S mindezzel számot vetve: a megmaradás záloga a helyállás; mindig és mindenütt, a szellem jelzőfényeitől vezérelve. Általános érvényű, vagyis jelképes és egyetemes szellemiségében értendő Sütő András költői szépségű és igazságú tézise is mint Erdély „tizenegyedik parancsolata”: „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”. A *kisebbségi élet ajándékairól* értekező László Dezső szerint a „világon – ha sok országba van is szétszakítva és széjjelszórva – csak egy magyarság létezik. Van egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik.” Csoóri Sándor megállapításában szintén: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni! A kérdés tehát nem faji, ahogyan sokan értelmezni szokták és szeretik, hanem filozófiai és erkölcsi.” Hol van ez a nemzet, az ilyen nemzet? – kérdezik gúnyosan Németh László *Apáczai-drámájában*, s a válasz is elhangzik: „a csillagokban”. S valóban. Ha már máshol nem is: ott mindenképp.